

Et vestjysk herregårdsbibliotek

Lauritz Frederik Laurups bogstue på Estrup

Af Carsten Teilman Hald

En vis ensartethed prægede de danske bogsamlinger fra 1600-årene, hvis indhold man i dag stort set kun kender fra de efterladte bogkataloger. Disse universelt anlagte bogsamlinger domineredes af det latinske sprog. Udover en endeløs række af teologisk litteratur, der i de dogmatiske stridigheders tid ikke alene var nødvendige for sjælefreden, men også for i det politiske liv at vise, at man repræsenterede den »rene« lære, forefandtes retsvidenskabelige arbejder af Hobbes, Hugo Grotius, Thomasius og Pufendorf samt filosofiske afhandlinger af Descartes, John Locke og Leibnitz. Skønlitteraturen indtog derimod en mere beskeden plads, men ved siden af den klassiske litteratur støder man i de gamle bogkataloger især på italienske forfattere som Dantes, Petrarca, Boccaccio, Ariosto og Tasso. Af spansk litteratur er det først og fremmest Cervantes, der er repræsenteret, og af den franske møder man igen og igen Rabelais, Corneille, Racine og Molière¹⁾.

Af de store bogsamlinger, der i 1600-årene skabtes her i landet, danner 3 grundstammen i Det Kgl. Bibliotek, hvoraf rigshovmester Joachim v. Gersdorffs med sine 7.776 bind var den største. Alle 1600-årenes øvrige danske biblioteker er blevet ødelagte ved voldshandlinger eller brand. Således blev f.eks. Heinrich Rantzau's bogsamling på Breitenburg af Wallenstein ført som krigsbytte til Prag, ligesom Corfitz Ulfeldt under Svenskekrigene som personligt krigsbytte beslaglagde landsdommer Jørgen Seefeldt bibliotek i Ringsted og

førte det til Malmø. De Ulfeldtske bøger blev senere konfiskeret af den svenske konge og opstillet på Stockholm Slot, hvor de i 1697 blev flammernes bytte sammen med andre røvede bogsamlinger. De her i landet tilbageblevne samlinger indgik i løbet af århundredes sidste decennier i Universitetsbiblioteket, hvor de stort set alle gik til grunde ved branden i 1728. Kun det af Anna Gøie og hendes niece Karen Brahe samlede bibliotek har overlevet, og udgør med sine 3.400 bind og 400 håndskrifter et efter danske forhold enestående eksempel på et slægtsbibliotek, der især omfatter ældre dansk litteratur - og således atypisk for sin tid²⁾.

Ligeledes 1700-årenes private biblioteker er forlængst opløste. Bogglade adelsmænd og fremragende lærde skabte i dette århundrede fornemme bogstuer af europæisk tilsnit. Disse samlinger er senere ved køb eller som gave endt på Det Kgl. Bibliotek, på Københavns Universitetsbibliotek eller på Landbohøjskolens Bibliotek, hvor de enten er blevet bevaret som selvstændige samlinger eller er indgået i disse bibliotekers almindelige bogbestand.

I 1789 satte Den Franske Revolution en brat afslutning på en kulturepoke, der inden for boghåndværket som på en lang række andre områder betegnede et højdepunkt i den europæiske kultur. De franske emigranternes bogsamlinger blev konfiskerede, klosterbibliotekerne blev plyndrede og umådelige mængder af bøger bragtes i Napoleonstidens krigshærgede lande på markedet. Som følge af ufor-

stand og ligegyldighed, af rotter, fugt og kakkelovne blev hovedparten af disse bøger destruerede. Læssevis af læder- og pergamentindbunde bøger med tidligere tiders klassiske forfattere, historiker og kirkefædre forsvandt, de gyldne skind blev revet af bøgerne for at finde anvendelse til sko og tasker, medens bøgerne selv endte hos spækhøkeren eller urtekrammeren som indpakningspapir og kræmmerhuse eller i papirmøllen. Enkelte af de gamle bøger, hvis skønhed og menneskelige rigdom ikke i dag kan lade nogen kold og udeltagende, skyllede dog i tidens løb som kulturens vraggods op bl.a. hos Seinekajens »bouquinister«, hvor man langt ind i dette århundrede til spotpriser har kunnet erhverve bøger fra store og små, kendte som ukendte bogsamlinger, ligefra Christoffer Columbus' tilfor at nævne et andet yderpunkt - kancelliråd Terman Øllgaard til Bramming Hovedgårds aldeles ukendte bogsamling³⁾.

Om vestjyske bogsamlere gennem tiderne véd man uendelig lidt, og som følge af materialets mangelfuldhed virker forholdene utvivlsomt endnu fattigere end tilfældet i virkeligheden var.

Fra begyndelsen af 1500-årene er der bevaret 2 fortegnelser over vestjyske præstegårdsbiblioteker, hvoraf det ene tilhørte en Ribepræst ved navn Vilhelm⁴⁾. Hans bogsamling bestod af 17 forskellige værker, hovedsagelig prædiken- og legendsamlinger, hvortil kommer et breviar, et psalterium og en samling af pavelige dekretaler og bøger af Ovid og Seneca. Den anden samling tilhørte Vardepræsten Hans Jeppesen og omfattede hovedsagelig trykte bøger, der udover en bibel, et psalterium og nogle opbyggelige skrifter indeholdende prædikensamlinger og en verdenshistorie⁵⁾. Disse beskedne biblioteker står i skærende modsætning til det, som Anders Sørensen Vedel skabte på Liljebjerget i Ribe et par

generationer senere, om hvilket han selv med stolthed sagde, at det ikke havde sin lige i de 3 nordiske lande. I dette bibliotek indgik bl.a. bøger, der havde tilhørt Hans Tausen. Sønnen Søren Andersen Vedel afstod senere sine egne og sin faders bøger til Gunde Rosenkrantz, der i forvejen rådede over dele af den lærde Holger Rosenkrantz samling. Disse 2 lærde mænds statelige biblioteker gik senere som krigsbytte til Sverige, hvor man i dette århundrede har kunnet genfinde dele af Liljebjergbogsamlingen bl.a. i Upsala⁶⁾.

I 1700-årene skabtes der på de sydvestjyske herregårde større eller mindre bogsamlinger. En vis interesse samler sig på forhånd om etatsråd Tøger Reenberg de Teilman (1721-1788), der ved udgivelse af Tøger Reenbergs *Samlede Poetiske Skrifter* i 1769 ikke alene satte sin morfader, men også sig selv et værdigt minde. Udgivelsen skete i samarbejde med den kendte bogsamler, chefen for Danske Kancelli, Bolle Willum Luxdorff, og juraprofessoren P. Kofod Ancher. Dette 2 binds værk regnes i dag til et af rokoko-tidens smukkeste bogværker med titelkobber af Preisler og kobberstukne tekstvignetter af J. Haas og H. Quist efter Peter Cramers forlæg.

Om indholdet af den af Tøger Reenberg de Teilman på Endrupholm skabte bogsamling på flere tusinde bind har man kun få oplysninger. På Det Kgl. Bibliotek findes således det eksemplar af *Spiegel der Hauszucht, Jesus Siraeh genant*, Nürnberg 1552, som oprindeligt har tilhørt dronning Sofie, og som Frederik II har skrevet foran i. Senere ejedes denne bog af admiral Gabel, hvorfra den kom til Endrupholm. Endvidere er der i etatsrådets efterslægt bevaret Erik Pontoppidans *Gesta et vestigia Danorum extra Danicæ* fra 1740-41 om danskernes færden uden for Danmark, Pontoppidans *Origines Hafniensis* fra 1760, der indeholder den ældste samlede skildring

om Københavns historie samt endelig det berømte *Danske Atlas*, et hovedværk i dansk topografisk litteratur, hvortil etatsråden selv havde afgivet bidrag for Skads Herreds vedkommende. Af andre bøger kan nævnes Johan Hübners *Fuldstændige Geografi* 1743-45, Tycho de Hofmans pragtværk *Portraits historiques des hommes illustres de Danemark* fra 1746, der er et pompøst genealogisk opslagsværk over de gamle danske adelsfamilier. Her fandtes endvidere Casper Peter Rothes *Brave Danske Mænd og Quinders berømmelige Eftermæle 1-2*, 1753-54, og A. H. Godisches Saxo-udgave fra 1752. O. F. Müllers naturvidenskabelige afhandlinger har stået på hylde sammen med Ole Worms berømte *Museum Wormiani* fra 1655. Den gængse juridiske litteratur har været suppleret med en så sjælden bog som Gotfred af Ghemens udgave af kong Eriks Sjællandske lov fra 1505. I et samlingsbind finder man bl.a. en bog fra 1715 om *La conduite de Duc d'Ormond pendant la campagne de 1712 en Flandern* vedrørende et af Den Spanske Arvefølgekrigs uendelige række af felttog. Denne bogs første ejer må antages at have været geheimeråd Friederich v. Gersdorff til Kærgård (1652-1724), der i slutningen af krigen var øverstkommanderende for de danske tropper i kejserlig tjeneste. Fra Kærgård stammer endvidere Endrupholm-bibliotekets eksemplar af Henrik Anthors *Historischen Bericht von dem vormahligen und gegenwärtigen Zustanden der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft und Ihre Privilegium* fra 1714. Inden for skønlitteraturen har Endrupholm-samlingen været velforsynet, da etatsråden havde overtaget sin ovenfor anførte morfader Tøger Reenberg's samlinger af ældre dansk og europæisk litteratur. Bevaret er således M. Dacier og P. Sanadons store latinske-franske Horat-udgave, der udkom i Amsterdam i 1735, ligesom man véd, at Anders Arre-

boes *Hexaëmoeron* fra 1661 samt Peder Syvs *Kæmpeviser* fra 1695 forefandtes her.

Etatsrådets enke, Sophie Amalie v. Gersdorff (1743-1801) holdt samlingen vedlige, og så sent som i 1801 ses hun at have foretaget indkøb til denne ved anskaffelse af Ribe-rektoren Lorens Hanssens *Naturens Skueplads eller Bidrag til Guds Herliggørelse og nyttige Kundskabers Udbredelse* (1801-02), et besynderligt arbejde, som omhandler alt lige fra jordens skabelse til, hvordan man dyrker sin have. Efter hendes død deltes Endrupholm-biblioteket mellem de 2 sønner, hvoraf 1000 bind omfattende alle sprog og videnskaber tilfaldt den yngste, kammerjunker, hofjægmester og kgl. jægmester Andreas Charles de Teilman (1786-1852) til Kærgård, der i 1822 tilbød Frederik VI at skænke disse bøger til et bibliotek i Reykjavig, hvilket imidlertid ikke blev til noget⁷⁾. Året efter udgav jægmesteren den første samlede fremstilling af Danmarks ornitologi ved *Forsøg til Beskrivelse af Danmarks og Islands Fugle*, der blev trykt for broderens regning i Ribe hos Hyphoff og tilegnet landsfaderen. Allerede medens jægmesteren selv levede gik hans del af Endrupholm-biblioteket i opløsning.

Den anden del af Endrupholm-samlingen blevet stående på gården gennem hele den næste generation og spredtes først ved auktioner i 1828 og 1833 efter Tøger de Teilman til Endrupholm og Hennegårds død i 1827. Af denne adspaltede samling lykkedes det imidlertid etatsrådets oldebarn, cand.agro. Tøger de Teilman til Gjellerupholm og Armvanggård (1850-1936) delvis at genopspore og tilbagekøbe henved 1.000 bind, men den genskabte samling brændte ved Armvanggårds brand i 1893, her iblandt Kong Eriks Sjællandske Lov og *Museum Wormiani*. De i dag bevarede rester af Endrupholm-biblioteket stammer derfor hovedsagelig fra hofjægmeste-

Fig. 1. Henrick Krocks (1671-1738) maleri af digterkunstens, malerkunstens, astronomiens og teatrets musen. (148 x 173 cm).

rens del, hvoraf hovedparten af de ovenfor anførte tilhørte etatsrådets tipoldebarn, apoteker H.C.A. Friis, Varde (1870-1933).

Også på Nørholm etableredes i 2. halvdel af 1700-årene et alsidigt brugsbibliotek, der røbede, at dets ejer etatsråd Andreas Charles de Teilman (1723-1790) på linie med den ovenfor omtalte broder på Endrupholm, Tøger Reen-

berg de Teilman, var engageret i samtidens økonomiske og politiske problemer. Med en lang række afhandlinger optrådte han som en begavet og slagfærdig debatør i polimikken omkring de store landboreformer, således udsendte han i 1787 to skrifter, det ene *Betænkninger over de Poster, som Commissionen til Landvæsenets Forbedring ere forelagte ved*

Kongelig Resolution af 26. Julii og Commissorium af 25. Augusti dette Aar, det andet Anmerkninger over Hr. Conferenceraad og General-Procureur Oluf Lundt Bangs Afhandling om Bondestanden i Danmark. På hans boghylder fandt man bl.a. den tyske filosof Christian Wolffs skrifter stående side om side med Linné's afhandlinger⁸⁾.

På Estrup skabte landvæsenskommissær Lauritz Frederik Lautrup i årene efter år 1800 sin tids smukkeste bogstue, hvis vægge blev prydet af Heinrich Krocks pompøse maleri af *Kunstens Muser* (fig. 1) fra begyndelsen af 1700-årene⁹⁾, og hvor bøgerne henstod i et af kgl. kunstdrejer Lorents Spengler smukt forfærdiget bogskab¹⁰⁾. Dette bibliotek havde et kosmopolitisk tilsnit og indeholdt den europæiske litteraturs hovedværker på latin, italiensk, tysk, fransk, engelsk og spansk.

Lauritz Frederik Lautrup fødtes den 13. august 1778 som søn af kammerassessor Henrik Hans Christian Lautrup til Estrup og Karen Bolvig¹¹⁾. Fra sit syvende år modtog han undervisning i hjemmet bl.a. af den senere justitsråd Hans Wulff¹²⁾, der underviste den sarte og svagelige dreng i religion, geografi, tysk og regning. Senere sendtes han til Ribe Katedralskole, hvor han blev indlogeret hos konrektor Ludvig Heiberg, der var en af datidens markanteste lærerskikkelser og broder til den bekendte P. A. Heiberg¹³⁾. (fig. 2).

Den Guldbergske Skolereform fra 1775 kom her til at danne den ydre ramme om Lauritz Frederik Lautrups kundskabstilegnelse, hvorimod det blev Heiberg-familiens fornemme livssyn om menneskelig frihed og lighed, der blev det fundament, som hans tilværelse blev bygget på. Ludvig Heiberg gav ham herudover interesse for de klassiske studier, således at han på linie med sin skolekammerat og ven, den senere Ribe-rektor Peter Nicolaj Thorup, især følte sig tiltrukket af den cicero-

nianske latinitet. Det gav sig for Lautrups vedkommende bl.a. udslag i, at han mange år efter at han havde forladt katedralskolen anskaffede sig Chr. Godefr. Schültz' store tekstkritiske udgave af Cicero's samlede værker, der udkom i Leipzig i 1814, ligesom han skulle have givet Thorup inspirationen til i 1836 at disputere for den filosofiske doktorgrad med en afhandling over Cicero's *Om det højeste gode og onde - De finibus bonorum et malorum*.

De lærde skoler gav på daværende tidspunkt ikke undervisning i moderne sprog. For at tilegne sig disse tog Lautrup enetimer hos Heiberg i fransk og engelsk, hvorimod tysk magtede og mestrede han fra barnsben af. Som noget specielt gav Ribe Katedralskole undervisning i naturhistorie, idet skolens berømte elev, naturforskeren O. F. Müller, havde testeret skolen en sum penge, hvoraf renterne bl.a. skulle bruges til aflønning af en lærer i naturhistorie. Denne undervisning blev dengang varetaget af skolens ovenfor omtalte rektor Lorens Hanssen, hvis *Tale til Erindring af Herr Otto Friderik Müller* ret naturlig fandtes blandt bøgerne på Estrup.

I 1796 tog Lautrup examen artium, og sammen med P. N. Thorup flyttede han til København med henblik på at påbegynde et retsvidenskabeligt studie for gennem dette at dygtiggøre sig til engang at skulle overtage administrationen af Estrup gods. Men på linie med Thorup kastede han sig med sand ildhu over litteratur og humaniora. Da kammerassessor H. H. C. Lautrups helbred imidlertid begyndte at skrante, blev Lauritz Frederik Lautrup efter et par års ophold i København kaldt hjem for at aflaste faderen og for i det mindste at tilegne sig den praktiske viden, der var en forudsætning for at drive et land- og skovbrug.

I forbindelse med studieårene foretog han nogle udenlandsrejser, men disses mål og indhold er i dag ukendte. Den 28. marts 1801 gif-

tede han sig med Augusta Cathrine Abramowitz, der var datter af den russiske slotsforvalter på Kiel Slot Jacob Abramowitz Lapuchin og Dorothea Marie Giesen¹⁴). I anledning af brylluppet lod kammerassessoren gården Cathrinelund under Estrup opføre, hvor det nygifte par tog ophold. Om et besøg hos vennen fortæller Thorup i sine erindringer¹⁵), at Lauritz Frederik Laurup var velforsynet med værker af den skønne tyske litteratur, og at han i sine tyske veninders omgang følte sig så lykkelig, at han i 1805 ægtede Laurups svigerinde, Frederikke Dorothea Abramowitz.

Augusta Cathrine døde i 1808, hvorpå Lauritz Frederik Laurup i 1809 ægtede hendes søster Christiane Rosine, der døde i 1816. I 1829 giftede han sig for 3. gang med Abelone Fog, der var beslægtet med Termansen-familie i Vejen Mølle.

Efter kammerassessorens død i 1802 overtog Lauritz Frederik Laurup den fædrene gård og i forbindelse hermed fulgte udnævnelsen til landvæsenskommissær. Han tilendebagte det i 1792 påbegyndte bortsalg af gårdens bøndergods og udviklede sig til at blive en foregangsmand inden for landbruget. Således var han den første i Vestjylland, der *trepløjede* til boghvede, og af de 3 rensemaskiner, der i 1830 forefandtes i Ribe Amt, ejede han den ene. Han fortsatte med at mergle hovedgårdens jorde og tog hedestræknin-ger under ploven. Som en af de første på egnen dyrkede han kartofler i større stil, ligesom han interesserede sig for fåreavl og mejeridrift. I bogen om *Ribe Amt* fra 1830 omtaler C. Dalgas bl.a. Estrup-skoven og tilføjer, at *det geraader dens Eier, Herr Laurup, ikke til liden Ære, saa Skaansomt at have behandlet denne herlige Eiendom*¹⁶).

Fra barnsben af havde han ikke været i besiddelse af de store fysiske kræfter, hvorfor han allerede i 1821 bad om fritagelse for ar-

Fig. 2. Lauritz Frederik Laurup (1778-1838) til Estrup. Pastellen er udført af ukendt kunstner, formentlig i Paris i 1819. (30 x 25 cm).

bejdet som landvæsenskommissær, samtidig med at administrationen af det store gods var vokset ham over hovedet. For meget teoretiker og for lidt det praktiske livs mand formåede han aldrig at administrere den fædrene gård rentabelt, hvilket havde til følge, at det rige Estrup, hvor den gamle kammerassessor havde hersket med dygtighed og strengthed, langsomt, men sikkert gik ned ad bakke¹⁷). Samme år bortforpagtede han gården til sin senere svigersøn Peder Pedersen Bertram, medens han selv tog ophold på Karensdal ved Pjedsted Nord, der tilhørte hans mødrene slægt. I

1831 var hans økonomiske situation i så forvivlet stand, at han så sig nødsaget til at sælge Estrup. I forbindelse med salget lod han gården Dortheasminde oprette i udkanten af Estrupskoven, hvor han herefter boede. Alleerede i 1835 generhvervede hans yngste søn, den kun 21-årige Henrik Hans Christian Laurup (1814-1890), atter Estrup. Og i Lauritz Frederiks sidste leveår mødtes fader og søn hinanden daglig ved en bænk i skoven, hvor han fortalte om sine litterære oplevelser, sønnen om mere jordnære ting. Den 4. juni 1838 døde Lauritz Frederik Laurup og blev begravet på Malt kirkegård

Kun nødtvungent havde Lauritz Laurup i sin tid opgivet sine humanistiske studier i København, men livet igennem bevarede han interessen for litteratur. Allerhelst sad han i slåbrok mellem sine bøger i bogstuen på Estrup fordybet i Cicero, Rousseau, Schiller og Lesing. (fig. 3).

Om den Laurupske bogsamlings egentlige størrelse har man ingen reel viden, da den aldrig er blevet katalogiseret. Holder man sig udelukkende til det, der endnu er bevaret i hans yngste søns efterslægt, får man trods alt et skævt billede. Man véd, at den ældste søn, major Jacob Laurup til Kappel (1812-1875), var omend ikke boglig så i al fald historisk interesseret, ligesom det er kendt, at den ældste datter Caroline Henriette Marie Bertram (1802-1862) - der endte sine dage som herrnhuter i Christiansfeldt - havde arvet faderens skønlitterære sans, samt at endelig den næst- yngste datter Dorothea Laurup (1830-1867) blev gift med den belæste pastor Carl Adolph Tetens (1805-1871). Da den bevarede del af bogsamlingen stort set er blottet for datidens almindelige historiske opslagsværker, for dansk skønlitteratur og for sædvanlig teologisk litteratur, er det nærliggende at antage, at den ældste søn og de to ovennævnte døtre af

bogsamlingen har udtaget, hvad de havde interesse i, hvorefter den resterende del - den del de øvrige arvinger ingen speciel interesse havde i - sammen med det gamle bogskab faldt i arv til den yngste søn på Estrup, ovenfor anførte Henrik Hans Christian Laurup.

Han var sin faders diametrale modsætning - en fremragende økonom, der atter bragte Estrup på fode, politisk engageret og medlem af amtsrådet, men blottet for enhver form for litterære interesser. Men af pietetsfølelse bevarede han faderens bogskab og de bøger, der var faldet i arv til ham. Ved hans død henstod derfor bogskabet med indhold på gårdens loft, hvor skifteretten den 17. juli 1890 foretog følgende - intetsigende - registrering:

På Loftet i Arkivskabet:

På øverste Hylde:

27 bind Anordninger og Chr.d.5's Danske Lov 5 kr.

På anden Hylde:

43 bøger af forskelligt, væsentlig tysk indhold 5 kr.

På 3die Hylde:

c 50 Bøger af forskelligt, tildels af tysk indhold 5 kr.

På 4de Hylde:

16 bind Millots Verdens Historie og 25 bind Kofods Konversationsleksikon 5 kr.

På 5de Hylde:

Nogle og tyve Bøger af forskelligt Indhold, særligt 8 bind af Schillers Værker 5 kr.

På 6te Hylde:

20 forskellige gamle Bøger, heraf 8 gamle historiske Skifter 5 kr.

Af boregistreringen fremgår iøvrigt, at der i nogle af gårdens øvrige lokaler har stået andre reoler, hvor der blev registreret 12 årgange af Illustrerede Tidende, 3 bind Punch, 27 bind *Fra alle Lande, Trap Danmark* i 5 bind, 20 bind Landmandsblade og i godsejerens

Fig. 3. Spisestuen på Estrup i sommeren 1904. I venstre side står Lauritz Frederik Laurups bogskab. Skabet har oprindeligt været malet i blå/grønlig farve, men blev i 1890'erne malet hvidt.

kontor henstod en reol med gamle bøger og kort. Kun bogen, der henlå på godsejerens natbord, nævnes ved titel *Gjennem Sibirien* og vurderedes til 1,50 kr. Bøgerne på gårdens øvrige reoler blev holdt uden for skiftet, da datteren Christiane Rosine Lautrup (1839-1902), der sammen med den yngste broder Otto Lautrup (1858-1930) overtog Estrup, overfor skifteretten må have oplyst, at de på gården værende rækker af nyere dansk litteratur i pæne forlagsbind tilhørte hende, idet der vides at have været nyere Holberg-udgaver samt en pæn samling af Blicher, H. C. Ander-

sen, H. P. Holst, Oehlenschläger, Carl Brosbøll (Carit Etlar) og flere andre¹⁸⁾.

Efter 1890 blev det smukke bogskab hensat i gårdens spisestue, hvorimod en del af indholdet blev udtaget og overleveret til lands-overretsassessor Caspar Ludvig Lautrup til Kabbel (1843-1920), i hvis hjem i Viborg farfaderens bøger atter kom til ære og værdighed. I en lang række af de bevarede bøger har han skrevet sit navn. Da han i 1913 lod sig pensionere og fraflyttede Viborg, sendte han de gamle bøger tilbage til Estrup, hvor de påny blev stillet på plads i bogskabet. Her blev sam-

lingen stående indtil 1926, da Otto Laurrup solgte Estrup. Skabet og dets indhold blev dog bevaret i den Laurrupske efterslægt, og af de i 1890 registrerede ca. 280 bøger i skabet er der i familiens eje bevaret ca. 150 bind. Blandt det udtagne kan nævnes de 27 bind med love og anordninger, Christian V's Danske Lov, den i dansk oversættelse i årene 1781-1793 udkomne Claude Millots Verdenshistorie, det af overlærer H. A. Kofod i 1816-1828 udgivne konversationsleksikon - Danmarks ældste opslagsværk af denne art - samt en række værker af filosofen David Hume. Endvidere en 3 binds litteraturhistorie på latin indbundne i 2 helpergamentsbind, hvortil den kendte Flensborg-rector O. H. Møller havde ydet bidrag, et historisk topografisk værk om Friesland fra 1700-årene samt enkelte andre bind.

Men det, der således endnu er bevaret fra bogstuen på Estrup, betegner Laurritz Frederik Laurrup som en fin humanist, der forstod at skabe sig et bibliofilt præget bibliotek med gode og smukt indbundne bøger.

Ud over den tidligere omtalte 20 binds udgave af Cicero's samlede skrifter blev der også til bogstuen på Estrup anskaffet et eksemplar af Københavner-professoren Børge Thorlacius' udgave af Cæsars Gallerkrige fra 1812.

Af bibliotekets andre oldtidsforfattere kan nævnes Seneca. Han findes repræsenteret i en af Erasmus af Rotterdam (1466-1536) besørget udgave, der i 1642 blev genudgivet af Elzevier-officinet i Holland. Endvidere forefindes Erasmi bekendte *Colloqui* i en Janssonii-udgave fra 1651, hvor humanisten med vid og lune skildrer sin tids samfund.

Af den middelalderlige latinske litteratur rummede Estrup-bogsamlingen det i 1100-årene i England af Joseph fra Exeter udarbejdede skrift om den trojanske krig og Trojas ødelæggelse i en udgave fra 1631.

Til den nyere tids fornemmeste latinske lejlighedsdigtere henregnes den hollandske filosofi-professor Caspar v. Baerle (1584-1648), hvis digte - *Poëmata* kaldet - blev samlet genudsendt i 1689, hvoraf et eksemplar forefandt på Estrup.

Lauritz Frederik Laurrup ser ud til at have dyrket alle afskygninger af den latinsk-sprogede litteratur. I et samlingsbind findes således en levnedsskildring fra 1702 om Johannes Chrysostomos (347-407), der er liturgiens fader og ophavsmand til nogle af kirkens smukkeste tidebønner.

Af juridiske værker er kun bevaret en udgave af statutterne for Det romerske Rige af den Tyske Nation fra 1634 og de af juristen Benedict Carpzov (1595-1666) i 1644 udsendte retsfor skrifter og fortolkningsbidrag til kurfyrstedømmet Sachsens gældende love.

Det af lægen Engelbret Kæmpfer (1651-1716) i Lemgo udgivne værk om det fjerne østens naturskønhed - *Amoenitatum Exoticarum* - er bogsamlingens klenodie, hvori den persiske jordolie og den japanske flora for første gang overhovedet beskrives. Bogen blev udgivet i 1712.

I bibliotekets italienske del findes den europæiske litteraturs hovedværker, således Ludovico Ariosto's (1474-1533) storværk *Den rasende Roland* i en udgave fra 1781, Torquato Tasso's (1544-1595) *Det befriede Jerusalem* i en udgave fra 1819 og Giovanni Battista Quariné's (1538-1612) *Den trofaste Hyrde* i en udgave fra 1735 med italiensk/fransk paralleltekst.

De fransk-sprogede bøger udgør i dag majoriteten blandt det bevarede. Især hæfter man sig ved 33 binds-udgaven af Jean-Jacques Rousseau's (1712-1778) samlede værker fra 1782-89 og ved Pariser-udgaven af Francois Voltaire's (1694-1778) dramatiske værker fra 1808. Endvidere 3 binds-udgaven af Jean Racine's (1639-1699) komedier fra 1754 og Alain

René Le Sages (1668-1742) komedier i en 2 binds-udgave udgivet i Paris i 1739.

Memoire-litteraturen er rigt repræsenteret, således kan fx nævnes Antoine Hamiltons (1646-1720) *Memoire du Chevalier Grammont*, der udgør en del af den smukke 3 binds-udgave af hans samlede værker, der udkom i Paris i 1805. Endvidere den portugisiske statsmand marquis de Pompals (1699-1782) memoire fra 1784 og hertugen af Sullys (1559-1641) erindringer fra Henrik af Navarras hof i en 4 binds-udgave fra 1767.

Af historiske kildeskrifter kan anføres det i Amsterdam i 1725 udgivne 4 binds værk *Lettres et Negociationes de Jean de Witt* samt en bog om den hollandske søhelt Michaël Ruyter (1607-76) fra 1677. Til de historiske kildeskrifter kan desuden henregnes den flamske kanik Jean Brusle de Montplains (+ ca 1715) bog om *Don Juan af Østrig*.

De franske bøger afsluttes med en 2 binds-udgave af Alexis de Pirons (1698-1733) udvalgte arbejder udgivet i Geneve i 1777 og med ærkebiskop Francois Fénelons (1651-1715) eventyr om Odysseus's søn Telemakos i en udgave fra 1761 med tyske kommentarer.

Af samlingens tysk-sprogede litteratur kan bl.a. nævnes Gotthold Lessings (1729-1781) samlede værker i 30 bind udgivet i Carlsruhe i 1824, Fr. v. Schillers (1759-1805) Samlede Værker udgivet i Stuttgart og Tübingen i 1822, Christoffer Martin Wielands (1733-1813) *Neueste Gedichte I-II* fra årene 1770-77 samt en udgave af hans populære *Oberon* i Leipzig-udgaven fra 1819. Glædet har Lautrup også kunne sig over den unge officer Ewald Christian Kleists (1715-1759) - smukke og oprigtige naturskildring i hans *Sämtliche Werke I-II*, der udkom i Berlin 1778. Filosofi har øjensynlig haft stor interesse for Lautrup, således kan det også ses at han har givet sig i lag med *Ueber die Lehre des Spinoza in Briefen an*

dem Herrn Moses Mendelsohn udgivet i Breslau i 1789.

Fra den engelske litteratur skal her kun nævnes Joseph Addisons (1672-1714) berømte *The Spectators* udgivet i London i 1765 og fra den spanske litteratur et så vanskeligt tilgængeligt værk som *La Araucana*, skrevet af Spaniens store episke forfatter Alfonso de Ercilla y Zuniga (1533-1596), og udgør 5. bind i et i Gotha i 1806 udsendt Bibliotheca Espanola, hvoraf Lautrup har haft adskillige bind.

Af bibliotekets danske bøger kan afslutningsvis nævnes Frederik Sneedorffs (1760-1792) *Forelæsninger over Fædrelandets Historie*, den lærde vardenser Niels Pedersen Tøxens (1686-1755) versificerede verdenshistorie fra 1734, biskop Stephan Tetens (1773-1855) oversættelse af Plutarks levnedbeskrivelser fra 1800-1811 samt en komplet række af Christian Molbechs månedsskrift *Athena* der udkom i perioden 1813-1817.

Lauritz Frederik Lautrup er blandt sine efterkommere¹⁹⁾ blevet erindret som en forfinet, lidt verdenssky æstetiker, medens han uden for familiens kredse²⁰⁾ er blevet husket som en storladden, men letsindig godsejer, der ved sin sjælsadel erhvervede sig almindelig agtelse. Hertil bør man på baggrund af det gamle bogskabs indhold endvidere føje billedet af en kultiveret og sprogbeget bogbruger og bogelsker, der formåede på sin fjernt fra hovedstaden beliggende gård at samle sig et fint bibliotek, der indeholdt hovedværkerne af den latinske, italienske, franske, tyske litteratur suppleret med den spanske og engelske på originalsprogene. Hans livsindstilling var oplysningstidens, men hele hans dannelsesgrundlag tilhørte de tidligere århundreders solide lærdom.

Henvisninger

- 1) Nielsen, Lauritz: Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne, Khv. 1946.
- 2) Plesner, K. F.: Bøger og bogsamlere, Kbh. 1962, s. 63 ff.
- 3) Terman Øllgaard til Bramming Hovedgaard (1782-1827) ejede et eksemplar af Jens Leths »Dansk Glossarium« fra år 1800 med fortale af Rasmus Nyerup. Den pågældende ordbog ejedes senere af Tøger de Teilman til Gjellerupholm (1850-1936), der videregav den til sin svigersøn dr.phil. Carl Bratli (1871-1957). Den Bratliiske bogsamling blev opløst i 1960 ved en auktion i Paris, og af det udarbejdede auktionskatalog fremgår, at denne samling omfattede 7 inkunabler og ca. 50 palæotyper. Terman Øllgaards ordbog skjuler sig blandt katalogets nr. 137-170, der ikke blev udspecificeret. Efter auktionen er det blevet oplyst, at Seinekajens bouquinister købte samtlige af disse numre i kataloget.
- 4) Erslev, K.: Testamenter fra Danmarks Middelalder, Kbh. 1901, s. 74-75.
- 5) Kirkehistoriske Samlinger I, Kbh. 1849-52, s. 461-63.
- 6) Dansten, Esli: Om at være bogsamler, Kbh. 1979, s. 15.
- 7) Richter, J.: Jægermesteren på Kærgård, FRA 1927, s. 609.
- 8) Rosenørn-Teilman, I. K.: Nørholm og dens Beboere 1790-1895, Kbh. 1895, s. 6.
- 9) Det pågældende maleri har tilhørt Lauritz Frederik Lautrups tipoldefader, kgl. hofmedicus Johannes de Buchwald.
- 10) Oplysninger om skabet skyldes Lauritz Frederik Lautrups oldebarn, fru apoteker Jac. Friis, f. Nielsen, Varde (1872-1962).
- 11) Teilman Hald, Carsten: Lautrupslægten til Estrup, Personalhistorisk Tidsskrift 1974, s. 121-143.
- 12) Schousboe-Jensen, G.: Justitsråd, Stænderdeputeret Hans Wulff til Elkærholm, FRA 1908, s. 139.
- 13) Kornerup, Bjørn: Ribe Katedralskoles Historie II, Kbh. 1952, s. 282 ff.
- 14) jvf. note 11): s. 143, note 75.
- 15) Thorup, S. E. og A. Leth: P. N. Thorups Levned. Se endvidere P. N. Thorup: Gravblomster 1846, s. 25.
- 16) Dalgas, C.: Ribe Amt, Kbh. 1830, s. 179.
- 17) Kristensen, H. K.: Herregården Estrup i Malt Herred, Varde 1968, s. 95.
- 18) Oplyst af overlærer Christiane Lautrup, Frederiksberg (1904-1988), ældste datter af Otto Lautrup til Estrup.
- 19) Fru apoteker Jac. Friis, jvf. note 10) og overlærer Christiane Lautrup, jvf. note 18).
- 20) Nielsen, O.: Historiske Efterretninger om Malt Herred, Kbh. 1870, s. 16.

Carsten Michaël de Teilman Hald, f. 1941, Sct. Marcus Plads 10, 1921 Frederiksberg C, cand.jur.